

SOCIOLOGIJA OBRAZOVANJA

PREDAVANJE 5,6

(STR. 41-53)

Prof. dr Slavka Gvozdenović

4. OBRAZOVANJE I DRUGI SRODNI POJMOVI

4.1. pojam obrazovanja

- Interes uma za promišljanje fenomena obrazovanja može se pratiti od antičkih grčkih mislilaca do najnovijih dana. Govor o obrazovanju i vaspitanju upućuje na traganje za suštinom znanja i smislom života, na preispitivanje odnosa zajednice prema obrazovanju i sagledavanje položaja ličnosti u zajednici.
- **Termin obrazovanje** koristi se i u sinonimnom značenju sa terminom vaspitanje, iako je dominantno razlikovanje u pogledu obuhvatnosti i značenja jednog i drugog pojma. Često se obrazovanje određuje kao uži pojam (i proces) od vaspitanja, ili se poistovjećuje sa školskim obrazovanjem. Smatramo da je najprihvatljivije stanovište po kojemu se može govoriti o užem i širem značenju pojmova *vaspitanje* i *obrazovanje*, u zavisnosti od konteksta u kome se upotrebljavaju. Riječ je o specifičnostima samih pojmova, koji se u realnosti često prožimaju ili su jedinstveni.
- Pod **obrazovanjem** se, u užem značenju ovog pojma, podrazumijeva **proces usvajanja znanja, izgrađivanja vještina i navika; razvoja sposobnosti, usvajanja sistema vrijednosti i pravila ponašanja.**

- **Znanje se može odrediti kao „sistem ili logički pregled činjenica i generalizacija o objektivnoj stvarnosti koje je čovjek usvojio i trajno zadržao u svojoj svijesti“.** (*Pedagoška enciklopedija 2*, 1989: 29)
- **Činjenice se iskazuju kao iskustveno utvrđen postojeći odnos prema predmetima, odnos između predmeta i njegovih svojstava, kao i odnos između predmeta i aktivnosti.** Činjenice su istiniti podaci o objektivnoj stvarnosti, one su neposredne, očigledne, saznavaju se percepcijom i/ili posredno: verbalnim putem, čitanjem ili slušanjem.
- **Generalizacije (opštosti) su pojmovi, zakoni, pravila, principi, kategorije, definicije, zaključci, dokazi, postulati, norme, hipoteze, teorije, misli, ideje, sistemi, simboli, algoritmi, formule, vrijednosti, itd.**
- Naučno znanje jedan, ali ne i jedini oblik znanja.
- Ukupna obrazovanost čovjekova utemeljuje se u procesu povezivanja i razumijevanja različitih oblika duhovnosti: filosofije, nauke, umjetnosti i religije.

- Obrazovanje je proces oblikovanja i osposobljavanja ličnosti za život u zajednici.
- Razmatrajući jedinstvo individualne i socijalne dimenzije vaspitanja i obrazovanja, Paul Natorp (1854–1924) skladan razvoj *duševnog bića čovjeka* u svim njegovim bitnim pravcima određuje kao zadatak obrazovanja ili vaspitanja. Natorp smatra da se osnovni uslov za zadovoljenje vaspitne i obrazovne dimenzije nastavnog rada sastoji u angažovanju na *razvoju iznutra*, a ne na *unošenju obrazovanja spolja*.
- Obrazovanje, u širem značenju ovog pojma, predstavlja stalan proces ostvarivanja duhovnih vrijednosti, proces koji traje tokom cijelog života. Suštinska odlika tog procesa sastoji se u prožimanju i povezivanju formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja u individualnom razvoju i duhovnom oblikovanju svakog pojedinca.

- Obrazovanje pojedinca ne započinje školovanjem, niti se završava s njim. Obrazovanje podrazumijeva rad na sebi (samoobrazovanje), i ne može se redukovati na pedagošku praksu, niti na preuzimanje određenih društvenih uloga.
- Postojanje škole kao temeljne institucije obrazovnog sistema, i nastave kao oblika rada u njoj, pretpostavlja organizovano prenošenje znanja i iskustva, istraživanje problema svijeta, vrijednosti i smisla života. Na rad u školi ne utiču samo lične osobine učenika i nastavnika, već i osobine porodice i društvena sredina u koju su uključeni i nastavnik i učenik.
- Obrazovanje koje se stiče u školi čini osnovu ukupnog obrazovanja čovjekovog, i kao proces proširivanja i bogaćenja iskustva, i kao proces individualnog rasta i razvoja..
- Obrazovanje nije samo sticanje znanja za jednu struku, niti samo *priprema za život*, već ono jeste sam život. Obrazovanje kao dio cjeline društvenih odnosa i kao način ljudskog postojanja nema samo socijalnu funkciju, već je ono, prije svega, egzistencijalna odredba čovjeka. Egzistencijalna dimenzija obrazovanja involvirana je u egzistencijalne temelje ličnosti i zajednice.

- Obrazovanje je iznad instrumentalnih vrijednosti, kao jedno od najvećih dobara obrazovanje nosi sobom mogućnost da se stekne *obraz*, da se razvije smisao za dobro, istinito, pravedno i lijepo.
- *Obrazovanost* označava stanje i rezultat vaspitno-obrazovnog procesa, ali i stalnu čovjekovu težnju za obrazovanjem.
- Obrazovanje je proces i rezultat, mogućnost za napredovanje i razvoj na individualnom i društvenom planu.
- Obrazovanje utiče na reprodukciju društva i njegov opšti napredak, bilo da je riječ o *radu na sebi* i profesionalnom razvoju, ili o aktivnom učešću pojedinaca u društvenom i kulturnom životu.

4.2. *Kontinuirano (permanently) obrazovanje*

- Pojam *Kontinuirano obrazovanje* ima dva osnovna značenja:
(1) koncepcija – skup orijentacija, principa i ciljeva obrazovanja;
(2) skup obrazovnih aktivnosti koje se organizuju na planu obrazovanja čovjeka tokom čitavog života.
- Platon (427–347. p. n. e.) je pisao da *obrazovanje treba da traje ,od malih nogu do kraja života'*, a Konfučije (551–479. p. n. e.) da je *,vrhovni čovjekov cilj da se usavršava' obrazovanjem i vaspitanjem.*
- Obrazovanje, prema Keršenštajneru (1854–1932), nikad ne dopijeva do svoga potpunog kraja, nego predstavlja progresivno ostvarivanje duhovnih vrijednosti.
- Džon Džui (1859–1952) ističe da vaspitanje treba da podstakne i omogući obogaćivanje i proširivanje iskustva, da stvara želju za neprestanim razvojem i pruža sredstva za njegovo ostvarenje.

- Polazeći od *odlučujuće* uloge obrazovanja u razvoju ličnosti i društva, Delor ukazuje da nije dovoljno da pojedinac na početku života usvoji određeni fond znanja, već da se osposobi da koristi tokom života sve situacije da bi obogatio ta znanja, prilagođavajući se svijetu koji se mijenja.
- Osnovni razlog afirmacije *doživotnog obrazovanja/učenja*, jesu ubrzane tehnološke i društvene promjene u savremenom svijetu.
- Delor smatra da se obrazovanje mora organizovati oko četiri osnovne oblasti koje će tokom života za svakog pojedinca predstavljati *stubove znanja*: *učenje za znanje, učenje za rad, učenje za zajednički život i učenje za postojanje.*
- *Učenje za znanje* sastoji se u usklađivanju opšteg obrazovanja sa temeljnim ovladavanjem disciplinama iz uže struke. Specijalizacija u struci ne isključuje opštu kulturu, već pretpostavlja učenje s razumijevanjem, kritičko promišljanje i usvajanje vještina učenja, čime se poboljšava kvalitet i trajnost usvojenog znanja.

- *Učenje za rad* obuhvata sticanje stručnih vještina, osposobljavanje za praktičnu primjenu naučenog, kao i kontinuirano usavršavanje u svojoj profesiji, što omogućuje snalaženje u različitim situacijama. Usvojena znanja i vještine treba da doprinesu pripremanju pojedinaca za aktivno učestvovanje u životu društvene zajednice.
- *Učenje za zajednički život* podrazumijeva uzajamno poštovanje i razumijevanje među ljudima, unapređivanje saradnje i tolerancije, rješavanje konflikata mirnim putem, težnju za zajedničkim ciljevima i aktivnostima (školskim, kulturnim, društvenim i dr.).
- *Učenje za postojanje* obuhvata tri prethodna stava, što implicira razvoj svih aspekata ličnosti i njene sposobnosti da djeluje što samostalnije, sa sve većom odgovornošću (prema sebi i prema drugima). U tom smislu Delor ističe da je osnovni **cilj razvoja *svestrano bogaćenje čovjekove ličnosti*** od rođenja do kraja života, proces koji otpočinje upoznavanjem samog sebe a potom svijeta koji nas okružuje.

- Navedene *tipove učenja* ne treba vezivati samo za jednu fazu života, jer se oni mogu ostvariti u procesu formalnog i neformalnog obrazovanja/učenja i kroz sva obrazovna područja tokom cijelog života.
- *Formalno obrazovanje/učenje* se ostvaruje u različitim obrazovnim institucijama i završava sticanjem priznatih diploma i kvalifikacija. Školsko obrazovanje se, prema nivou obrazovanja, dijeli na: osnovno, srednje i visoko. Prema uzrastu polaznika, obrazovanje se dijeli na predškolsko, školsko i obrazovanje odraslih. Prema namjeni obrazovanje može biti: opšte, stručno i umjetničko.
- *Neformalno obrazovanje/učenje* je organizovana aktivnost koja se, po pravilu, ne ostvaruje u institucijama školskog sistema, niti se na kraju stiču formalne diplome. Ovaj oblik obrazovanja je fleksibilniji od formalnog i može se dobiti putem organizacija i usluga koje služe kao dopuna formalnom sistemu obrazovanja.
- *Informalno obrazovanje/učenje* je doživotni proces kojim pojedinac usvaja određena znanja, vještine, stavove i vrijednosti, radeći pritom na samoobrazovanju i razvoju sopstvene ličnosti.

4.3. Socijalizacija, vaspitanje, obrazovanje

- **Socijalizacija, vaspitanje i obrazovanje** su međusobno uslovljeni procesi. Njihovo razlikovanje moguće je uglavnom iz teorijskih i didaktičkih razloga. Kao što su prisutna različita tumačenja značenja i obuhvatnosti pojmova *vaspitanje* i *obrazovanje*, na sličan način se može govoriti o nesaglasnosti u sagledavanju odnosa *socijalizacije, vaspitanja i obrazovanja*.
- Sa **sociološkog** aspekta *socijalizacija ličnosti* je, po obimu, najširi pojam, dok je *vaspitanje* uži pojam od socijalizacije, a širi od *obrazovanja*.
- Sa **pedagoškog** stanovišta, *vaspitanje* je najširi pedagoški proces i pojam koji u sebi sadrži uže procese i pojmove (obrazovanje i sl.)
- Sa sociološkog aspekta, *socijalizacija* obuhvata „transformaciju biološkog čoveka u društveno biće, uvođenje pojedinca u društvo.“ (Koković, 1992: 24)
- **Vaspitanje** obuhvata svjesne, intencionalne i organizovane aktivnosti društva na pripremi pojedinaca za preuzimanje društvenih uloga i za razvoj ličnosti. **Obrazovanje** kao najuži pojam, u ovom kontekstu, pretpostavlja proces usvajanja znanja i vještina koje će pojedinci koristiti pri rješavanju svojih praktičnih problema. U tom smislu *vaspitanje i obrazovanje* predstavljaju dvije strane jedinstvenog nastavnog procesa koji doprinosi razvoju ličnosti u cjelini.

- Dok je **vaspitanje-obrazovni proces** sistematski organizovan i institucionalizovan, proces **socijalizacije** obuhvata cjelinu (intencionalnih i neintencionalnih) uticaja na razvoj ličnosti i traje tokom cijelog života. Proces socijalizacije uključuje i proces **individualizacije (personalizacije)** pod kojim se podrazumijeva angažovanje i sposobnost samog pojedinca da se razvija u skladu sa sopstvenim potrebama i mogućnostima.
- **Kultivacija** obuhvata proces usvajanja *duhovnih i materijalnih tvorevina društva*, da bi se pojedinac pripremio za preuzimanje društvenih uloga, da bi se izgradila njegova ličnost, pošto ni socijalizacija nije moguća drugim metodom nego kultivacijom.
- Sastavni dio procesa socijalizacije čine uticaji društvene sredine u formiranju ličnosti i brojni faktori socijalizacije (porodica, škola, vršnjaci, sredstva masovnih komunikacija, profesionalne grupe itd.).
- U tom kontekstu su zastupljeni različiti oblici socijalizacije (primarna, sekundarna, marginalna, rana socijalizacija itd.) i nezamjenljiv značaj **primarne socijalizacije**. Taj proces se uglavnom odvija u porodici koja predstavlja jezgro socijalizacije i razvoja ličnosti. Socijalizacija ovdje predstavlja proces *enkulturacije* koja označava usvajanje obrazaca ponašanja određene kulture u kojoj se živi. Vaspitanje djece u porodici utiče na njihovo izgrađivanje socijalnih stavova, koje se u procesu **sekundarne socijalizacije** proširuje na vaspitanje-obrazovni sistem i druge društvene zajednice.

- **Vaspitanje** je predmet proučavanja različitih disciplina i dominantno pedagogije. Kao **najširi pedagoški proces i pojam, vaspitanje** se „odnosi na sve što ljudi svesno, namerno, sistematski i organizovano preduzimaju na planu *formiranja ličnosti*, kako ono što organizuje *društvo* u odnosu na vaspitanika, tako i ono što preduzima sama *ličnost* koja se razvija i formira u okolnostima jednog konkretnog društva.“ (Trnavac – Đorđević, 1998: 8) Obrazovanje se u ovom kontekstu određuje kao uži proces i pojam, kao jezgro cjelokupnog procesa vaspitanja koji čini temelj i osnovu vaspitanja ličnosti.
- **Kultura** se može odrediti kao „kompleks moralnih, intelektualnih i estetskih ciljeva (vrednosti), koje neko društvo smatra za svrhu organizacije, podele i rukovođenja svojim radom – ‚dobro‘ koje treba postići načinom života koje je to društvo ustanovilo.“ (H. Markuze, 1977: 223).
- **Akulturacija** nastaje susretom i međudjelovanjem različitih kultura i njihovih elemenata.
- **Asimilacija** označava prilagođavanje i utapanje u model dominantne kulture.
- Pod **difuzijom** se podrazumijeva širenje kulturnih elemenata i vrijednosti iz jedne kulture u drugu ili iz jedne sredine u drugu.

- **Immanuel Kant** (1724–1804) je *vještinu vladanja* i *vještinu vaspitanja* označio kao dva *najbitnija ljudska pronalaska*. Kant ističe da „čovjek samo *vaspitanjem* može postati čovekom. On nije ništa drugo do ono što od njega načini vaspitanje.“ (1991: 11)
- Djecu, po Kantu, treba vaspitavati za *ideju čovječanstva* – ne samo za sadašnje, već za jedno *bolje buduće stanje*, pri čemu vaspitanje podrazumijeva: ***disciplinovanje*** (sprečavanje životinjskog u čovjeku), ***kultiviranje*** (sticanje umješnosti), ***civilizovanje*** (treba biti i učtiv i mudar) i ***moralizovanje*** (čovjek treba da bira samo dobre ciljeve). Dobri ciljevi su oni koji istovremeno mogu biti ciljevi svakog čovjeka.
- Budući da čovjek postaje *onim što od njega čini vaspitanje*, **Kant podsjeća da čovjeka može vaspitati samo čovjek koji je takođe vaspitan.**
- Dok Kant smatra da u središtu vaspitanja treba da bude pojedinac, **Dirkem afirmiše društveni karakter vaspitanja**, smatrajući da je pedagoški ideal djelo konkretnog društva.
- Dirkem ne spori potrebu za *skladnim razvojem pojedinaca*, iako smatra da ga nije moguće ostvariti, jer je on u suprotnosti sa pravilom ljudskog ponašanja koje nalaže *da se posvetimo jednom posebnom poslu*. Pošto će svaki pojedinac, prema svojim sklonostima, obavljati različite funkcije, mora se adekvatno pripremiti za konkretnu funkciju.

- **Dirkem vaspitanje određuje kao proces *sistematske socijalizacije* kojim generacija odraslih nastoji da osposobi mlade generacije za preuzimanje različitih društvenih uloga i učešće u društvenom životu.**
- Ukazujući na značaj moralnog vaspitanja, Dirkem ističe tri osnovna elementa moralnosti:
 - ***duh discipline*** označava smisao i sklonost pojedinca ka regularnosti koju zahtijevaju pravila društvene sredine u kojoj živi.
 - ***duh odricanja*** i ***duh autonomije*** razmatraju se kroz odgovore na pitanja: šta su i čemu služe, sa stanovišta društva i sa stanovišta pojedinca?
Svi elementi moralnosti čine jednu cjelinu i treba ih posmatrati jedinstveno.
- Polazeći zadataka vaspitanja i obrazovanja u savremenom društvu **Đuro Šušnjić (1998: 139-146) smatra da *jedan razuman i h/uman* sistem obrazovanja mora da zadovolji sljedećih pet uslova:**
 - *prenošenje kulturnog nasljeđa ili tradicije na mladi naraštaj*
 - *pripremanje mladih bića da preuzmu neku od postojećih radnih uloga*
 - *stvaranje vrijednosne svijesti ili savjesti mladih bića*
 - *razvijanje mogućnosti svakog pojedinca (intelektualnih, moralnih, društvenih, kulturnih)*
 - *odnos vaspitno-obrazovnog sistema prema izuzetnima – darovitim i genijalnim.*

U skladu sa navedenim uslovima mora se donijeti pet ključnih odluka:

- škola pamćenja ili škola mišljenja?
- priprema za postojeću ali i moguću ulogu u podjeli rada?
- usvajanje vladajuće ideologije ili univerzalnih ideja?
- izbor metode: govor ili razgovor?
- odnos prema prosječnom i izuzetnom pojedincu? (Šušnjić, 1998: 146)
- Izvjesno je da ostvarivanje prethodno iznesenih pretpostavki i donošenje ključnih odluka podrazumijeva poboljšanje uslova u kojima škole rade, obezbjeđivanje materijalnih, organizacionih i brojnih drugih pretpostavki bez kojih je nerealno očekivati pozitivne promjene u obrazovanju i poboljšanje kvaliteta života u cjelini.

- Uticaj procesa **socijalizacije, vaspitanja i obrazovanja** na oblikovanje ličnosti i zajednice je nedjeljiv i trajan, što upućuje na značaj sagledavanja **ishoda tih uticaja na nivou individualne i društvene egzistencije.**
- **Nenad Suzić** ističe da *obrazovne ishode* možemo pratiti samo ako se orijentišemo na to „šta ćemo postići u formiranju ličnosti, s jedne strane, i kakvi su efekti tih promjena u društvu, s druge strane.“ (2001: 292) Sagledavanjem ukupnih efekata dolazi se do brojnih **kvaliteta, sposobnosti, znanja, vještina, stavova i vrijednosti koje se određuju kao kompetencije.**
- Polazeći od radova brojnih autora, Suzić (2001: 292–303) je razradio model *Dvadeset osam kompetencija za XXI vijek.*
- Suzić **kompetencije** dijeli na četiri grupe (**kognitivne, afektivne, socijalne i radno-akcione**), a potom u svakoj od njih navodi po sedam pojedinačnih kompetencija.

4.4. Obrazovanje i konformizam

- **Konformizam predstavlja prilagođavanje pojedinca društvu ili užim društvenim grupama** pri čemu pojedinac ne prihvata samo kulturne ciljeve određenog društva nego i institucionalna sredstva za postizanje tih ciljeva.
- **Konformizam se upotrebljava u dva značenja:**
- U jednom označava **prilagođavanje i prihvatanje zajedničkog vrijednosnog sistema i normi ponašanja**, time i pretpostavku zajedničke egzistencije pojedinaca u društvu, uzajamnog poštovanja i tolerancije.
- U drugom značenju konformizam znači **nekritičko prihvatanje grupnih normi bez osmišljavanja ličnog stava, prikrivanje sopstvenih slabosti, involviranje pojedinaca u bezličnost grupe**. Pritom izostaje čovjekova potreba za kritičkim mišljenjem, kreativnim samopotvrđivanjem i otkrivanjem istinskih vrijednosti.
- Javno mnjenje može uticati na formiranje konformističkih stavova pojedinaca određenom ekonomskom politikom i ideologijom usmjeravanja. Prilagođavanje pojedinaca zahtjevima za održanje postojećeg društvenog sistema i njihovo poistovjećivanje sa realnošću ukida otpor i/ili ostvarivanje prava na razlikovanje.

- *Konformizam* je, prema Erihu Fromu, mehanizam pomoću koga djeluje anonimni autoritet. „Ja moram da činim ono što svako čini, prema tome, moram da se saglasim, ne smem da budem drukčiji, ... Jedino što je stalno u meni jeste baš ova spremnost za promenu. Niko nema moći nada mnom izuzev gomile, čiji sam ja deo i kojoj se potčinjavam.“ (1963: 158)
- Potčinjavanje anonimnom autoritetu postaje uslov sigurnosti koju pojedinac pothranjuje osjećanjem pripadnosti.
- Prilagođavanje djece počinje veoma rano, od dječjeg vrtića.
- Na putu ka „pripadanju drugima“ pojedinac se plaši samoće jer *ga hvata panika da će doživjeti ništavilo.*
- Sklonost ka konformizmu je prisutnija kod nesigurnih ličnosti koje pripadaju tzv. *receptivnoj orijentaciji.*
- Nekonformističko ponašanje se tumači kao odstupanje od aktuelnih društvenih normi jer prevazilazi tipične oblike kolektivnog ponašanja.

- Nekonformističko mišljenje u oblasti obrazovanja može biti u funkciji osavremenjavanja i poboljšanja postojeće nastavne prakse i kvaliteta obrazovanja u cjelini.
- Uzajamni uticaji promjena u društvu, obrazovanju, i na nivou školskog sistema upućuju na **kritičko promišljanje vaspitno-obrazovnih ciljeva, sistema vrijednosti, teorije i prakse obrazovanja i nastave, i samim tim na sagledavanje položaja pojedinca u užoj i široj zajednici.**
- Pozitivne promjene i procesi u obrazovanju i društvu najčešće se prožimaju sa brojnim protivrječnostima i negativnim trendovima.
- **Kao što može biti izvor napredovanja i razvoja, obrazovanje može postati sredstvo vladanja (u tehničkom smislu) i izvor društvenih nejednakosti.**